

Nye måter å bruke naturen på – friluftsliv eller tøys?

Annette Bischoff, høgskolelektor i friluftsliv, Høgskolen i Telemark
Innlegg til konferansen "Friluftsliv i Grenseland" 15-16 juni 2000

Friluftsliv er ikke hva det var engang og før var alt så mye bedre! – er selvfølgelig et perspektiv vi kan velge å tolke dagens mangfold av nye utendørsaktiviteter ut fra. Det er svært fristende å ta avstand fra nye hippe, kulørte, prestasjonsorienterte aktiviteter, skjære alle over en kam og bli enige om at dette **ikke** har noe med friluftsliv å gjøre. Kanskje fordi vi ikke helt skjønner oss på dem, verken aktivitetene eller ungdommen som driver med dem?

Friluftslivet endres stadig litt, de senere årene har vi sett endringer spesielt innen ungdommens friluftsliv. Endringene gjelder både innhold og mening. Tendensene synes å gå i retning av at økt mangfold av aktivitets- og handlingsformer, økt innslag av aktiviteter som er globale i deres utstrekning, og at aktivitets- og handlingsformer synes å knyttes tettere til identiteten. Her er det vert å merke seg at dette gjelder både nye og gamle friluftslivsformer. (Bischoff 1998, Bischoff og Odden 1999, Christensen 1996, Skogen 1999)

Jeg vil i dette innlegg ta utgangspunkt i nye måter å bruke naturen på med utgangspunkt i kystnaturen. Jeg ønsker å problematisere hva friluftsliv egentlig er i dag, nettopp i relasjon til de nye måter å bruke naturen på, for dernest å gå litt dypere inn i hvilke kvaliteter, som finnes i de nye måter å bruke naturen på. Dette handler i høy grad om ungdom, og deres bruk av naturen. Så "friluftsliv i grenseland" kan fortelle om spennvidde på flere områder; friluftsliv i grenselandet mellom det tradisjonelle og det moderne, friluftsliv i grenselandet mellom barn og voksen, friluftsliv i grenselandet mellom land og vann og grenselandet mellom friluftsliv og tøys....

De nye måter å bruke naturen på kan deles inn i tre overordnede områder: prestasjonsorienterte aktiviteter, "nostalgiske" aktiviteter og motoriserte aktiviteter. Herutover finnes så naturligvis de vanlige måter å bruke kyst naturen på som badeturer, fisketurer, båtturer, dykking med mer.

Prestasjonsorienterte aktiviteter

I de prestasjonsorienterte aktiviteter er det fokus på den kroppslige prestasjon, på hva det er mulig å få til – kroppens motorisk nærmest akrobatiske yteevne. Prestasjonsorienteringen er rettet mot ens egne evner og prestasjonen settes i relasjon til naturforholdene. Prestasjonen innebærer ikke nødvendigvis konkurranse mellom deltakerne. Spenning, mestring og samstemthet med naturen er sentralt. Knyttet til kyst er kitesurfing og bølgesurfing på board eller i kajakk typiske eksempler på nye prestasjonsorienterte aktiviteter. Til kitesurfing benyttes ulike typer drager (kites) og oftest små surfboardlignende brett med fotstroppe, men også wakeboards. Dragen kan også anvendes på snowboard, til skiseiling, skøyter og kajakk. Eksempel på andre aktiviteter på dette område som ikke er knyttet til kyst er snowboard, elvepadling i kajakk, terrengsykling. De prestasjonsorienterte aktiviteter er knyttet til en global ungdomskultur. De er globale i deres utstrekning, språk og stil.

"Nostalgiske" aktiviteter

De "nostalgiske" aktiviteter omfatter de seneste 10-15 års gjenoppblomstring av tradisjonelle bruksbåter, især åpne båter rigget med råseil. Det har vært mer alminnelig med småbåter rigget med spriseil og gaffelseil så de vil ikke være typiske eksempler på dette. Råseilet

gjenfinnes i 70-åra, i løpet av 80-åra kommer det etter hvert flere råseilsriggede båter, men det er først i slutten av 80-åra og i 90-åra at dette får noen særlig utbredelse. Innen dette miljø er en opptatt av å bevare kulturtradisjonene knyttet til kystmiljøet både håndverk og seiling. Fokus er rettet mot det nasjonale, kulturarven og våre røtter. Disse aktiviteter åpner muligheter for mange ulike hensikter; noen søker den fred, ro og naturopplevelse du kan oppleve når båten glider gjennom havet for en sakte bris inn fjorden i solnedgangen, andre søker spenningen, mestringen og samstemtheten mellom menneske, båt, hav og vind som du kan oppleve i mye vær på åpent hav eller i snevert farvann.

Motoriserte aktiviteter

De motoriserte aktiviteter handler om primært om fart og spenning. Her finner vi vannscooteren, wakeboards, knebrett, tubes, havrafting og bruk av ulike båttyper; daycruiser, jetbåter, formel 1 eller offshore båter osv.

Havrafting er en aktivitet som utføres i store gummibåter med høg fart gjerne i litt ruskete sjø. Båten kommer opp i 35-40 knop (på flatt vann opp i 50 knop), deltakerne står opp og målet er å beherske kombinasjonen av høg fart, bølger og mindre svev. Havrafting refereres til som ”en saltvannsupplevelse på randen av det ytterliggående” (Aftenposten 13.5 2000)

Wakeboards er en blanding av snowboard og vannski. Wakes er så vidt jeg er orientert de bølgene som kommer i kjølvannet av speedbåten. Disse utnytter wakeboardkjøreren til å utføre forskjellige triks. Knebrett og tubes brukes også etter en speedbåt. Tubes er oppblåsbare flåter av litt ulik form, knebrett er faste brett som spennes fast til benene, på disse er det også mulig og utføre høye svev.

Så har vi vannscooteren. Den har jo været et het og omdiskutert tema og uten å gå inn i debatten om forbud eller ikke vil jeg mene at den representerer samme type aktivitet som vi finner i de mindre hurtiggående speedbåter. Det har vært gjort forsøk på å argumentere for at vannscooteren har samme berettigelse som snøscooteren på land. En ganske åpenbar og vesentlig forskjell mener jeg at det finnes når det gjelder anvendelsesmulighetene. På snø er scooteren ett av de eneste ”fartøyer” av mindre størrelse som folk flest kan anvende til for eksempel transport. På sjøen kan vannscooteren neppe anses for å være annet enn et motorisert leketøy. Flere av de motoriserte aktivitetene på sjøen kan sammenliknes med motorsport på land især formel 1 og offshore.

Men er dette nå friluftsliv eller hva er det egentlig?

Friluftsliv

”Friluftsliv” – ordet vekker minner om frihet og glede, det dufter av hav, skog og fjellnatur. Vi snakker om at friluftsliv er en særnorsk tradisjon som går tilbake til midten av 1800-tallet. De viktigste bærebjelkene i friluftslivstradisjonen knytter seg til å dra ut på tur – vandrefriluftslivet og høstingsfriluftslivet.¹

Vandrefriluftslivet

Vandrefriluftslivet oppfattes av mange som det klassiske friluftsliv – friluftslivstradisjonen. Vandreturen i skog og mark og på fjellet er typisk og egenartet for denne tradisjon. Det sentrale er *turen*, dette å være underveis på fottur, sykkelstur, padletur, overnattingstur på hytte, i telt eller under åpen himmel. Her legges vekt på opplevelsen av *helhet, å være i naturen*. Ferdighet, kunnskap og teknikk er viktig, men bare som et grunnlag for å kunne

¹ Beskrivelsene av vandre- og høstingsfriluftslivet er hentet fra Mytting og Bischoff 1999

ferdes i og oppleve naturen. Høyt prestasjonsnivå gjennom teknisk ferdigheter (skiteknikk, padleteknikk) er uvesentlig hvis det ikke er funksjonelt - *veien er målet*. Å finne vegen - å kunne orientere til lands, og navigere til vanns er viktig, like sentralt er det å ta seg tid til rast og koke kaffe, å tilbrede måltid og finne ly og innrette leir.

I dette friluftslivet er varhet for natur, den personlige opplevelsen av stemninger, følelsesmessige og estetiske kvaliteter sentralt. Den urørte naturen, "villmarken", prioriteres gjerne som turområde.

Høstingsfriluftslivet

Mange vil ikke kjenne seg igjen i en slik beskrivelse av hva friluftsliv dreier seg om. De vil heller betone aktiviteter som jakt, fiske, plukking av bær og sopp. Denne tradisjonen knytter seg til tidligere generasjoners utmarksbruk, og gjerne til normen om *ikke å gå ærendlaus* i naturen. *Høstingsfriluftslivets* begrunnelse er å høste - få fisk, plukke bær - og turområdet prioriteres ut fra hvor en får fisk, hvor er det mye bær. Men utbyttet er ikke det eneste mål, det er ikke nødvendig for føda, ikke arbeide, men like mye et påskudd.

Opplevelsesmotivene er i slekt med vandrefriluftslivets *vegen er målet* - opplevelsen ligger i å prøve og få et bytte. Ferdighets og kunnskapsmotivene her er rettet mer mot prestasjonen - hvilket agn skal jeg fiske med, hvor trekker dyrene, å lære seg å skjule spor, å sette snaren riktig etc. Dette friluftslivet vil ha uskarpe grenser mellom arbeid og fritid, og ofte et avslappet forhold til motorisert ferdsel på sjø (motorbåt) og land (snøscooter), og kriterier om enkelt utstyr. Det som er tjenlig, praktisk og nyttig har forrang. Fokus ligger på å velge utstyr og arbeidsredskap som er funksjonelle i forhold til å komme til jakt og fiskeområdene like mye som å oppleve den uberørte natur, ro og stillhet.

Friluftsliv år 2000

Men en beskrivelse av friluftslivstradisjonen rommer ikke det mangfoldet av aktivitets- og handleformer som folk i dag legger inn i deres friluftsliv.

Friluftsliv som innslag i det brede folkelige levemønsteret favner videre enn friluftsliv som tradisjon, slik jeg har skissert her. Innslag av og elementer i friluftsliv inngår som en naturlig del av vårt liv, uten at vi alltid tenker på det som "friluftsliv". Det gjelder småturer og rusleturer i hverdagen og i helgene, det uformelle friluftslivet drevet i familier og kameratgrupper, friluftslivet knyttet til ulike organisasjoner, foreninger og lag.

I dagligspråket er friluftsliv knyttet til turer av ulike slag – søndagstur, skitur, fisketur, bær- og sopptur, hyttetur og så videre. Til dette friluftslivet hører også slikt som å dra ut til kysten en sommerdag for å bade, å ta en rotur eller padletur, å dra på fisketur en morgen, å plukke de første hvitveisene eller å samle skjell og stein langs stranden.

For mange kan slike friluftslivsinnslag drives i hjemmets nære omgivelser, for andre er det i første rekke knyttet til ferien ved hytta, ved båten eller kanskje campingplassen. Turvanene varierer i befolkningen, her er det både geografiske og sosiokulturelle forskjeller. Forskjeller mellom menn og kvinner, unge og gamle, forskjeller mellom land og by, mellom nord og sør. Noen steder er turen knyttet til jakt og fiske andre steder står toppturen i fokus. Noen steder er skjærgården det viktigste turområde andre steder er det fjellet, vidda, skogen eller bymarka.

Denne måte å se friluftsliv på er selvsagt svært omfattende, men innbefatter kanskje nettopp de innslag i livet som bidrar til livskvalitet. Friluftslivet - turen skal gi oss fred og ro, naturopplevelser, avbrudd fra hverdagen samt anledning til å bruke kropp og sanser på andre måter enn ellers. Det handler om å komme ut i frisk luft, oppleve årstidene og naturen, å være sammen med familie og venner, å føle at en mestrer ulike ferdigheter.

Ikke alle former for tur er nødvendigvis *friluftsliv*: bilturen hører neppe hit, men kanskje allikevel båtturen med den motoriserte sjekten? Hvilke former for *tur* som bør gå inn under betegnelsen "friluftsliv" finnes det neppe noen helt absolutte kriterier for. Vi finner altså at det hverdagslige språkbruk eller dagliglivet ikke gir entydige avklaring av hvordan ordet friluftsliv bør oppfattes og avgrenses.

Å si noe presist om friluftsliv

Det knytter seg generelle problemer med å begrepsfeste et fenomen som oppstår i en bestemt tid og forandre seg i takt med de kulturelle endringene. Avklaringer av friluftslivsbegrepet tar ofte utgangspunkt i det tidlige friluftsliv og låses dermed i tid, mens resten av verden forandrer seg. Den norske friluftslivstradisjonen bygger på samfunnsmessige forutsetninger, som hele tiden er i endring og dermed oppstår problemet med å begrepsfeste friluftsliv entydig.

Friluftsliv er et kulturelt fenomen som forandre seg stadig, endringer i samfunnet betyr at både praksis og forståelsen av friluftsliv forandrer seg fra en tid til en annen. Når det gjelder praksis endrer den seg i retning av mer mangfold, ulike grener av friluftslivet differensieres og nye aktiviteter kommer til. Når det gjelder forståelsen av og meningen med friluftsliv finnes store forskjeller både i tid og mellom ulike sosiokulturelle grupper.

Ordet friluftsliv brukes *forskjellig* i ulike sammenhenger, et er hvordan det brukes i dagligtalen, og noe annet er hvordan det brukes innen forskjellige samfunnsområder (helsepolitikk, skolepolitikk, naturforvaltning og næringsvirksomhet) og innen fag- og forskningsmiljøene.

Språkbruken er uklar, tradisjonene mangfoldige. Samtidig oppfattes friluftsliv som noe verdifullt: "friluftsliv" står for noe legitimt, godt, nyttig og viktig. Spørsmålet om hvilke former for *tur* som bør regnes som friluftsliv blir derfor gjerne kontroversielt. Det innebærer å vurdere noe som er nært knyttet til menneskers levemønstre, sosiale og kulturelle tilhørighet, verdier og livsorientering.

For å kunne si noe om hva som er friluftsliv og hva som er noe annet i denne sammenheng mener jeg at de vesentligste kriteriene finnes i de verdiene vi knytter til vårt daglig friluftsliv. Hvis vi dveler litt mer ved dette friluftsliv og går noe dypere inn i hvilke verdier som dette friluftsliv uttrykker og ønsker å realisere tegner det seg et bilde som kanskje kan brukes til å sortere etter.

Verdiene

Verdiene i friluftslivstradisjonen og friluftsliv knyttet til den brede folkelig bruk av naturen vi finner i dagliglivet år 2000 er konsentrert omkring personlige verdier, sosiale verdier, kulturelle verdier og estetiske verdier.

De personlige verdiene referer til den mening og betydning friluftsliv kan ha for den enkelte. Friluftsliv til glede, nytelse og rekreasjon. Her tenker jeg på den betydningen både

naturkontakten og de ulike formene for friluftsliv kan ha for vår selvforståelse. At naturen og aktiviteten kan fungere som mentale ankre og faste holdepunkt for vår identitet. At vi gjennom aktiviteten kan styrke vårt selvbilde. At vi gjennom friluftsliv opplever at vi har en frihet og kan være oss selv, at vi hviler i oss selv. At vi gjennom friluftslivet finner fred og ro og får litt avstand til livet ellers som gjør at vi både bygger oss opp, får overskudd og perspektiv på livet.

De sosiale verdiene er knyttet til den mellommenneskelige relasjon og til den felles tilhørighet og identitet. Omdreiningspunktet er verdien som ligger i å høre til, å bli sett, å føle seg som en del av et fellesskap.

De kulturelle verdiene knytter seg til det felles norske, samhørigheten med både folk og natur, og det knytter seg til dette å ta vare på både vår natur- og kulturarv. Herunder tenker jeg også allemannsretten som en verdi samt dette at naturen har verdi i seg selv. Friluftsliv blir i denne sammenhengen en tradisjonsbærer for en kulturell forståelse og verdilegging av natur, samt for de levemåtene som knytter seg til det.

De estetiske verdiene knytter seg til dette ”å sanse”, at vi gjennom friluftslivet bruker alle sansene aktivt. De estetiske verdiene er myke og vanskelige å sette ord på. De referer til naturopplevelsen som verdi. Den totale opplevelse av naturen, linjene, stillheten, følelsene som landskapet fremkaller.

Verdiene i friluftsliv sier også noe om hva friluftsliv er... Jeg har nettopp sagt farvel til årets studenter og på avslutningen var det en som holdt en lille tale om årets opplevelser og der fortalte hun bla. at hun synes det var så vanskelig og forklare gamle tanter hva det var hun holdt på med, så nå hadde hun skrevet et dikt. Diktet er ganske vist skrevet i forhold til dette å studere friluftsliv ved en høgskole, men jeg synes hun rammer noe essensielt i friluftslivet:

Du spør meg;
Hva er friluftsliv?
Jeg blir stum.
Har ikke noe tilfredsstillende svar å gi deg.
Jeg må smile.
Det er...svelg....det er...kremt....det er et studie...
Det er et studie om livet.
Et studie om en stille morgentime.
Det er et studie om dagens bevegelse og forflytning.
Et studie om tilpasning til verden.
Et studie der man finner ro i ettermiddagsstormen.
Et studie der kvelden hvisker deg råd
du bør følge.

Det er vann, ild, jord og luft.
Det er kyst, elv, skog og fjell.
Det er høst, vinter, vår og sommer.
Det er musikk. Det er kultur. Det er kunst.
Det er kropp. Det er tanke. Sjel.

Det er natur.
Det er menneske.
Det er førtid, nåtid og framtid.
Et studie i eget og andres liv.
(Ann-Live Jakobsen)

Det viktige i vår sammenheng mener jeg må være å spørre seg hvilke verdier de nye måtene å ta i bruk naturen på uttrykker og realiserer for overhodet å kunne si noe om, om dette er friluftsliv eller ei. Dernest mener jeg de nye måter å bruke naturen på bærer i seg budskaper om vår relasjon til natur, gjennom å se nærmere på dem kan vi få et bilde av det natursyn som ligger bak.

De nye måter å bruke naturen på friluftsliv eller tøys?

I lyset av ovenstående forståelse av friluftsliv mener jeg det er mulig å se tydeligere om de nye måtene å bruke naturen på er friluftsliv eller ikke.

De nostalgiske aktivitetene synes først og fremst å realisere kulturelle og sosiale verdier. Dette at en er opptatt av å bevare kulturtradisjonene knyttet til kystmiljøet både hva angår håndverk og seiling. Fokus er rettet mot friluftsliv som tradisjonsbærer, det nasjonale, kulturarven og våre røtter. Samtidig åpner de nostalgiske aktiviteter for realisering av en rekke sosiale og personlige verdier både når det gjelder mellommenneskelige relasjoner, fellesskap, opplevelsen av felles mestring og mestring for den enkelte. Samstemtheten mellom menneskene, båten, havet og vinden. Selve aktiviteten er ny men relasjonen til naturen og det verdimesige grunnlag er det samme som i friluftslivstradisjonen ellers. Det er mer snakk om å ta opp gamle tradisjoner og bruksformer enn å oppfinne nye. Dette at gamle aktivitets- og handlingsformer taes opp igjen knyttes ofte til teorier om det moderne menneskes behov for forankring av identiteten og da en forankring som knytter mennesket til våre felles røtter både i naturen og kulturen.

De prestasjonsorienterte aktivitetene bryter med tradisjonen på noen områder. Det er ikke for eksempel ikke fokus på å videreføre en kulturtradisjon og fokus er ikke rettet mot det nasjonale på samme måte. De mest sentrale verdiene denne måte å bruke naturen på realiserer er personlige verdier. Verdiene som er knyttet til selvforståelsen og identiteten. Fokuseringen på spenning, mestring. Samstemthet med natur og naturkrefter gir perspektiv på hvem vi er. Denne måte å bruke naturen på bliver mer og mer utbredt blant ungdom. Aktivitetene inngår som deler av tydeligere identitetspakker, de er ofte knyttet til en global ungdomskultur som også innbefatter klesstil og språk. Jeg vil mene at de prestasjonsorienterte aktivitetene er friluftsliv. Det er ungdommens friluftsliv, det er et friluftsliv som i høg grad er preget av nåtiden og de strømninger som gjør seg gjeldende. Det er stadig en måte å bruke naturen på som kan forenes med sentrale verdier i friluftslivstradisjonene som respekt for naturen, at naturen har verdi med mer. De prestasjonsorienterte aktivitetene mener jeg nettopp er uttrykk for de endringene vi finner innen friluftsliv generelt. Aktivitetene vokser ut fra mer tradisjonelle aktiviteter, den økte globalisering er et gjennomgående trekk, og dette at identiteten blir en vesentlig del av den mening aktiviteten får for den enkelte.

De motoriserte aktivitetene er måter å bruke naturen på som jeg mener fjerner oss fra de verdiene friluftslivet gir mulighet for å realisere. Fokus er rettet mot fart og spenning og den

personlige opplevelse av å ”klare” det eller å overvinde det. Naturen er ganske vist rammen om aktiviteten, og i hvor høy grad naturen verdsettes og oppleves skal jeg ikke uttale meg om. Noen perspektiver treder dog frem; farten gjør at du mister muligheten for å oppleve de små nyansene i naturen – du følger din egen (båtens) fart og naturen farer forbi... Naturkreftene i form av strøm og bølger blir noe som må beherskes og overvindes. Dermed kan det synes som de mentale og estetiske verdiene etterlades lite rom innen disse aktivitetsformene. Samtidig er dette ferdselsformer som er til stor sjikane for både seilere, folk på strandtur, fiskere samt natur og dyreliv. Her synes det å være så mange faktorer som taler for at dette representerer aktiviteter som er noe ganske annet enn friluftsliv. Kanskje kan de bedre sammenlignes med motorsport? Jeg mener aktivitetene er uttrykk for en distansering i forhold til naturen, de er uttrykk for et natursyn som er ganske forskjellig fra friluftslivets søken etter sammenheng og helhet.

Samlet sett mener jeg at de tendensene jeg har skissert her er et bilde på generelle endringer både innen friluftsliv og innen samfunnet ellers. Jeg tror ikke vi skal være motstandere av alle forandringer, jeg tror bestemt at mange av de nye prestasjonsorienterte aktiviteter inneholder store potensialer når det gjelder å skape mening og verdi i livet. Så sett fra mitt ståsted blir det heller viktig å vurdere de konsekvensene en aktivitet får for natur og dyreliv samt for andre friluftslivsutøvere.

Litteratur:

- Aasetre, J., Kleiven, J. & Kaltenborn, B.P.: Friluftsliv i Norge - Motivasjon og adferd. NINA Oppdragsmelding 309, 1994
- Bischoff, Annette. Ungdom og friluftsliv - endring fra tradisjonsoverføring til valg og personlig utvikling. i Rapport fra konferansen “Forskning i friluft” FRIFO 1998
- Bischoff, A. og Odden, A.: Ungdom og friluftsliv – endringer i lyset av modernitetsprosesser. DN-notat 1999-6
- Christensen, O.: Vinterfriluftsliv i endring. I Strumse, E. (red.) Faglig mangfold - nyttig kunnskap. Rapport fra det tredje og fjerde programseminaret om Miljø-betinget livskvalitet. Norges Forskningsråd 1996
- Mytting, I. og Bischoff, A.: Friluftsliv – grunnbok. Studieretning Idrettsfag. Gyldendal 1999
- Vorkinn, M, Aas, Ø & Kleiven, J.: Friluftslivsutøvelse blant den voksne befolkningen - utviklingstrekk og statur i 1996. Østlandsforskning-Rapport nr.07/1997.